

UNA PROPOSTA EDUCATIVA GLOBAL I INNOVADORA: EL C.E.N.U. (CONSELL DE L'ESCOLA NOVA UNIFICADA)

MARIONA RIBALTA

Transcripció de la conferència celebrada el dia 16 de gener de 1990 a la sala de conferències de la Fontana d'Or, Girona, organitzada pel Departament de Pedagogia i Didàctica de l'Estudi General de Girona; i a càrrec de Marióna Ribalta, cap dels Serveis de Documentació de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona.

Transcrita per M. Teresa Basart i Albert Perafita.

(...) Centraré la meua exposició en explicar què era el C.E.N.U.; quina era la seva actuació; quines eren les seves funcions i objectius. Faré una petita introducció sobre el marc legislatiu a Catalunya abans del 19 de juliol del 36 —quin era el marc legislatiu republicà—; després faré un repàs a tota aquesta actuació: què passava a les escoles; les obres a les escoles; quina va ser l'actuació del C.E.N.U. al llarg d'aquests dos anys en una societat en guerra en la qual el tema de l'ensenyament i el tema de la cultura va tenir en molts moments prioritat sobre altres aspectes de la vida quotidiana moltes vegades, o de la vida política i social.

La *Constitució de l'any 31* establia uns principis radicalment diferents dels que d'alguna manera havien menat el món educatiu a l'Estat Espanyol i també, evidentment, a Catalunya fins aleshores. Els republicans establiren uns principis: l'Escola havia de ser unificada, gratuïta, obligatòria per tothom, laica. L'article 48 establia la llibertat de càtedra. Aquestes eren unes idees que ja eren latents en els moviments renovadors i en els propis partits republicans.

A Catalunya es pensava que tots aquests principis s'havien d'afegir a un tema important: el tema de la catalanització de l'escola. La *Constitució i l'Estatut del 32* —aprovat definitivament— no acabaren d'establir la possibilitat que a Catalunya hi hagués una única xarxa escolar, i per tant la Generalitat tingués tot el poder a les seves mans sobre l'escola. La xarxa escolar, era doble: per tant, hi havia una Escola Nacional i la possibilitat de què la Generalitat creés les seves pròpies escoles; però els traspàsos d'ensenyament no van ser-hi mai, i per tant la Generalitat no va tenir mai aquests recursos. Es crearen organismes mixtos entre l'Estat i la Generalitat; es crearen institucions només de la Generalitat, però no d'ensenyament primari: es creà l'*Institut d'Escola, l'Escola Normal de la Generalitat*...

En aquest marc legal, el 19 de juliol, a Catalunya, triomfaran les forces populars. Amb el triomf de les forces populars s'establí una dualitat de poders: hi havia un poder que tenia el comitè de milícies anti-feixistes que era un acord entre totes les forces revolucionàries: sindicats, partits; la C.N.T., la F.A.I., l'U.G.T.; els partits com el P.S.U.C., P.O.U.M., E.R.C., etc. La Generalitat quedà marginada i reduïda a un segon terme; però era necessària per l'establiment de la legalitat.

Així en la creació del C.E.N.U., una setmana després del 19 de juliol —el 27 de juliol va sortir el decret al Diari Oficial—, la Generalitat assumia els desitjos populars, que d'alguna manera volien configurar una escola diferent, una escola lligada al nou ordre social que es volia establir. Evidentment, això era totalment il·legal, perquè la Generalitat,

d'alguna manera, seguia estant en el mateix marc legal dit abans; per tant, la *Constitució i l'Estatut* no permetien que la Generalitat creés aquest ordre.

Llegiré el preàmbul del decret del C.E.N.U. perquè vegeu una mica quin era l'esperit, quina era la filosofia, com volien tota aquesta gent que fos l'escola en aquell moment; una escola, per altra banda, desitjada des de feia molts anys, desitjada per part dels petits grups racionalistes que muntaven les seves escoles lligades a sindicats, a petits ateneus, i també, evidentment, per pensadors i pedagogs que ja havien col·laborat amb les institucions públiques: per exemple, amb l'Ajuntament de Barcelona, o amb la Diputació, o amb la Mancomunitat. El decret s'inicia així:

La voluntat revolucionària del poble ha suprimit l'escola de tendència confessional. És l'hora d'una nova escola, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana. Cal estructurar aquesta Escola Nova Unificada, que no solament substitueixi el règim escolar que acaba d'enderrocar el poble, sinó que creï una vida escolar inspirada en el sentiment universal de solidaritat i d'acord amb totes les inquietuts de la societat humana i a base de la supressió de tota mena de privilegis.

Vegeu que aquestes nou ratlles són un prodigi de principis; possiblement no n'hi cabrien més. *Substituir i l'ensenyament confessional*; ja sabeu que d'alguna manera la República no permetia l'ensenyament d'ordes religiosos, i aquests progressivament havien de deixar l'ensenyament. Això no va passar, a part del cas dels jesuïtes (...). Però els altres ordes religiosos seguien mantenint les seves escoles. A partir del 19 de juliol, això no va ser així, i les monges, capellans i tots els religiosos en general van desaparèixer —es van amagar a o es van vestir de seglars—. És evident que aquest principi del C.E.N.U. va ser bastant real. L'escola, durant aquests anys, no va tenir un caire religiós, i no es va permetre que els ordes religiosos com a tal, exercissin aquesta professió.

Un altre principi: *Assolir l'escolarització total de la població*: Possiblement, a les ciutats més petites o pobles, no hi havia un dèficit molt evident de places escolars; però a la ciutat de Barcelona aquest dèficit era molt important; Als primers anys de la República es van fer moltes campanyes per tal d'eixugar aquest dèficit de places escolars. A Barcelona ciutat, que a l'any 1935 hi havia un cens d'uns 180.000 nens de 6-12 anys, hi havia 50.000 places deficitàries. Va ser un tema, doncs, que la gent que va endegar el C.E.N.U. el tenia molt present, i era una verdadera obsessió.

Havia de ser una escola sense privilegis: sense privilegis d'origen social, per tant sense privilegis de classe, i tenint sempre en compte i valorant molt la voluntat i la intel·ligència de l'alumne, deixant al marge altres tipus de factors que poguessin influir en aquesta escola.

Havia de ser una escola laica, gratuïta: d'alguna manera, a partir d'aquí, els homes del C.E.N.U. van intentar engegar uns nous mecanismes —amb aquests principis i amb les possibilitats que els podia donar el total recolzament de la població— per organitzar aquesta nova estructura. Val a dir que el traspàs dels Serveis d'Ensenyament no es va fer mai

—no es va fer durant els primers anys de la Generalitat Republicana, però no es va fer tampoc durant els anys de la guerra—, malgrat que es va gestionar a molts nivells. En una entrevista a Josep Tarradellas (...) que havia estat uns anys Conseller de Cultura, el President afirmava que aquest era un tema que l'havia preocupat i que el continuava preocupant: perquè no es va aconseguir que l'estat central —el govern de Madrid, o de València després— fer el traspàs dels Serveis d'Ensenyament a la Generalitat.

El decret del C.E.N.U.

El C.E.N.U. estava compost —el Consell— per 12 membres. Aquests eren uns de l'U.G.T. i altres de la C.N.T. (el mateix nombre); i persones representatives d'institucions de caire pedagògic: de l'Escola Normal, de la Universitat, i d'altres institucions més lligades a la Generalitat. Qui tenia el poder eren els membres dels sindicats. Aquests membres van ser persones lligades al món de l'Ensenyament; no eren sindicalistes purs.

Aquests membres s'organitzaren en sis ponències que corresponien als nivells educatius; elaboraven unes propostes, i aquestes propostes eren discutides en el ple. Penso que aquesta composició paritària entre les dues grans sindicals i el contrapès que podien oferir les persones institucionals o representants d'institucions va ser el motiu de l'èxit del C.E.N.U. D'alguna manera, la presidència per part de Joan Puig i Elias —persona carismàtica, aglutinadora (...)— va fer molt perquè en els tres primers mesos, que van ser claus per l'èxit que va anar tenint el C.E.N.U. L'èxit doncs, va ser molt degut, en part, a l'entesa entre els sindicats i a la figura de Joan Puig i Elias.

Joan Puig i Elias era un mestre anarquista, deixeble de Francesc Ferrer i Guàrdia, encara que dissentia alguna vegada en alguns dels principis del mestre anarquista. Tenia una pràctica pedagògica evident: des de molt petit —13 ó 14 anys— feia de mestre (...).

Al llarg de tots els anys que va funcionar el Consell del C.E.N.U. van haver-hi canvis; canvis sempre lligats a l'evolució del Govern, als esdeveniments polítics. A partir del juliol del 37, el C.E.N.U. va tenir una caire més tècnic que polític, perquè des d'un començament les seves atribucions eren atribucions reals de ministeri: va fer un paper d'allò que ara seria a Catalunya la Conselleria d'Ensenyament.

L'organització de l'aparell escolar

L'organització d'aquest aparell va ser diferent a Barcelona-ciutat de la resta de Catalunya. A la ciutat de Barcelona (...) el primer que es va fer va ser intentar conèixer les necessitats que hi havia; la ciutat es va dividir en districtes —la qual cosa en aquell moment no s'utilitzava massa, però la gent del C.E.N.U. creia molt en la solució més efectiva dels problemes com més propers es tenien—; es van conèixer les necessitats i les possibilitats de cada lloc. A partir d'aquest moment, la Generalitat, sota el control del C.E.N.U., incautava els edificis que semblava, després d'un informe del Sindicat d'Arquitectes, que eren els que tenien més possibilitats per ser adaptats com a escola, i a partir d'aquest moment es començaven les obres i s'iniciava el curs el dia 1 d'octubre. Això és important perquè significa la participació del Sindicat d'Arquitectes: significa el paper de la solidaritat i de la col·laboració entre diverses institucions per un tema com l'escola. Es volia que l'1 d'octubre no hi hagués cap nen sense escola, i cap escola no havia d'estar sense mestre.

Al Sindicat de Mestres van realitzar aquest cens de Barcelona; van realitzar —més endavant, a l'any 37— el que ara en diríem una *mapa escolar*; el primer mapa escolar de la ciutat conegut, amb les necessitats reals, les possibilitats de cada districte. Aquest informació es troba a l'arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona.

Era un unes caixes que després de la guerra havien estat segellades i ningú no les havia obertes; quan les vam obrir, vam

tenir una vertadera sorpresa de veure com es treballava en aquell moment; amb les condicions precàries amb què amb un parell de mesos es van fer uns projectes complets, amb fotografies, amb pressupostos... Hi havia conjuntament amb aquests projectes, la certificació de les obres, el control estricte que portava el sindicat: que les empreses fossin estalviadores, que es fes ben fet amb els recursos tan mínims que hi havia...

En l'estudi dels projectes —que no s'ha fet exhaustivament— es pot veure quins principis hi havia a nivell arquitectònic: les finestres més grans, les aules clares, molt al contrari del que havia estat fins aquell moment en molts llocs.

L'Ajuntament de Barcelona va pagar —i per això es va poder fer— totes les obres des d'un començament. No va ser fins bastant endavant, segurament fins a finals de desembre, que hi va haver l'acord entre la Generalitat i l'Ajuntament per veure com es pagaven les obres. Més endavant, la Generalitat va tenir més recursos i va poder finançar aquestes obres. Sense la col·laboració de l'Ajuntament, no s'hauria pogut fer.

Quins edificis es van adaptar? (...) Les necessitats d'aquell moment van fer que la gent fos molt realista; per tant, el que es va fer va ser adaptar edificis —la majoria d'ells ja havien estat escoles; bàsicament, escoles religioses, on es van engrandir finestres, es van tirar envans, etc...—; també torres d'alguna gent que havia hagut d'exiliar-se. Altres dels que no hi ha gaires exemples: fàbriques: hi havia una fàbrica al Clot d'una antiga farinera que va ser adaptada com a escola. Inclús hi havia el projecte que en els grans dipòsits de gra s'hi farien piscines (...) A Montjuïc, que hi havia molta manca d'edificis i un cens escolar molt ampli en aquell districte, també va ser adaptat algun antic cabaret. També a l'Eixample, una altra de les adaptacions molt habituals era els primers pisos de les cases principals, que al darrere tenien el pati que donava a l'interior de la mançana, que així podia servir de pati d'esbarjo. Era important —i la gent del C.E.N.U. ho desitjava— que els districtes fossin autosuficients; per tant, es volia molt que els nens anessin a l'escola com més prop de casa millor.

A la resta de Catalunya, el que va passar va ser diferent. L'organització va ser a través de les comarques: es van fer unes delegacions comarcals, en les quals intervingien els sindicats i els partits, i també els ajuntaments; i eren aquests ajuntaments els que havien de demanar a la delegació comarcal corresponent que la seva escola fos una escola del C.E.N.U. La seva escola podia ser una escola (...) municipal; podia ser un edifici escolar deixat per un orde religiós, i que aleshores, evidentment, els nens que hi anaven es quedaven sense plaça; per tant es necessitava, allà o en un altre lloc, fer una escola; o també els interessava que l'escola nacional d'aquell poble es convertís en escola del C.E.N.U.

En un principi, l'argument era molt de tipus econòmic; perquè els ajuntaments els ajudaven així a sostenir l'escola. El tipus de mecanisme que s'organitzava: hem vist alguns papers, especialment en pobles de Tarragona, en els quals l'ajuntament que ho demanava havia de fer un cens dels nens del poble, i també un cens del material que hi havia a l'escola, i que d'alguna manera el C.E.N.U. assumia —el seu manteniment, etc...— i també es feia una valoració —a vegades pedagògica, encara que menys— sempre ideològica dels mestres. Aleshores, segons l'informe del poble, aquests mestres podien passar a ser mestres del C.E.N.U. i continuar exercint. Si l'informe era negatiu —si era una persona que havia estat afiliada a un partit de dretes, etc...— aquesta persona no s'acceptava com a mestre.

(...) Documentació trobada a l'Arxiu Municipal de Girona.

(...) En primer lloc (...), un ban de l'alcalde signat al primer d'octubre —l'escola deuria començar el dia 5, que era dilluns— que deia: els nens d'aquests carrers aniran a aquesta escola. Com es repartien els nens de les escoles de Girona? Deien que encara que a l'any passat haguessin anat a aque-

lla escola no tenia importància: es distribuïren d'aquesta manera. Aleshores, evidentment, unes eren antigues escoles religioses —per exemple, els Maristes de la Catedral, els Maristes de la Mercè, els Dominics...— (...) Aquestes escoles, una mica més endavant —aquí encara les anomenaven *ex-Maristes, ex-Ave Maria*...— va sortir un decret, al 24 de novembre de 1936, signat pel Conseller de Cultura de l'Ajuntament, en el que se'ls canviava el nom: l'ex-Convent de l'Ave Maria (1) es deia *Bakunin*, l'ex-Convent de les Dominiques (2) es deia *Joaquim Maurin*, dels Maristes de la Catedral (3), en deien *Giner de los Rios*; dels Maristes de la Mercè (4), *Durruti*; i el Col·legi de la Doctrina Cristiana (5), *Carles Marx*.

Tots aquests papers, decrets i circulars que vaig trobar a l'Arxiu fan referència a nomenaments provisionals de mestres, els cens escolar de les escoles de Girona —escola per escola—, per exemple, una oferta de locals, l'acord definitiu entre l'Ajuntament de Girona respecte a unes possibilitats de noves escoles; papers d'acceptació per part de la Generalitat de l'oferta que havia fet l'Ajuntament que aquestes escoles fossin del C.E.N.U.; també hi ha la posada de la primera pedra d'un grup escolar que no es va fer (...); també era una idea que es tenia des del C.E.N.U.; si es feia una escola nova no havia de ser un macroedifici, sinó petits edificis lligats de la manera que fos, perquè els nens poguessin estar-hi còmodament.

Aquí també hi ha un cert resum de les paraules que es van dir en l'acte d'inauguració, al qual van acudir el president Companys; hi parla l'ex-alcaldede Barcelona, Sr. Pi i Sunyer que era, en aquell moment, el Conseller de Cultura, i després el president de la Generalitat. Penso que són unes paraules que reflecteixen molt bé l'esperit de l'època. Us llegiré les darreres que diu el president Companys:

És admirable que en els moments de guerra, en què els valors més exquisits han de trobar forçoses dificultats pel seu desenvolupament, hi hagi un Govern i un Poble perfectament identificats que s'interessin per la conservació de les essències espirituals de Catalunya. No volem que neixi en el cor dels infants un sentiment d'odi i de rancor, sinó un sentiment de pau, de bondat, de generositat i de justícia; fem la guerra per defensar-nos de la guerra que ens fan els qui en han envaït; fem la guerra contra la guerra; fem la guerra per defensar la pau; per salvar l'ànima del nostre poble, de la nostra magnífica Catalunya.

Vegeu que aquest (...) és un tema important: Per què fem la guerra, si no som un poble de guerres, si no creiem en la guerra? Com ha d'influir això a l'escola? Com s'ha de dir? Com s'ha de fer perquè els nens ho acceptin o no?

També hi ha uns llistats escola per escola; l'adreça, els noms dels mestres...

Hi ha un projecte d'escola de formació professional que penso que també és molt interessant. En deien *Escola Professional Proletària*, per joves d'ambdós sexes: això també és important, perquè la coeducació va ser només efectiva a partir precisament de la guerra, i, a més, en l'ensenyament professional era un tema que no s'havia practicat gens; i en canvi aquí s'establia clarament una escola professional per nois i noies junts. Aquí (6) explica molt els tipus d'ensenyament que hi haurà: *Comerç, oficis, arts, educació domèstica*... però també posa molt l'accent en el tema de formació humanística: aquest tema (...) dins de la història de l'ensenyament a Catalunya és un tema important, perquè a partir dels anys 1910-14, la Diputació de Barcelona i després la Mancomunitat van tenir un ensenyament professional a un nivell molt alt, en el qual, a part del lligam entre la formació

determinada i l'empresa —mai no es pensava en una especialitat que no fos vertaderament necessària en el món del treball; per tant, els alumnes sempre tenien feina en acabar—, també es pensava en la formació humanística, que si es repassen els llistats de professors de totes aquestes escoles eren els intel·lectuals amb més nom de tot el país. I en aquest cas, aquest nou projecte d'escola professional a Girona també hi era reflectit clarament el tema d'aquesta formació complementària: aquests obrers havien de ser uns bons obrers, tècnicament molt ben formats, però cultes, perquè sinó no serien els bons ciutadans del demà; perquè la nova societat —aquesta nova societat que es volia muntar— ho exigia.

En tots aquests papers hi ha temes com el tema de les guarderies, dit en el sentit de guardar nens abans o després de l'horari escolar; el tema de guarderies d'estiu; algunes cartes de queixes en les quals el tema, per exemple, era que els nens se n'emportaven llet a casa, la qual cosa no estava gaire ben vista; s'intentava que a les escoles hi hagués sempre un àpat o altre: el tema de les cantines, que no es va poder estendre per tots els nens, però sempre se'ls donava, almenys, llet i galetes (...). El tema de les cantines va generar aquí a Girona molta documentació: *qui paga, com paga, com es reparteix*... En el tema de les festes, també hi ha uns informes (...): El C.E.N.U. també enviava a les escoles una certa normativa de com s'havien de celebrar les festes: a les festes se'ls havia de donar un nou sentit, i aleshores aquí hi ha la resposta de l'escola *Bakunin-Carles Marx*. Contestaven dient:

Ja hem celebrat el Primer de maig, molt ben celebrat, tal com ens va dir. Vam cantar això, i els nens van fer aquests dibuixos.

També hi ha el temps dels mestres, que com sempre va ser important, un tema que econòmicament, en aquest cas, l'Ajuntament de Girona va assumir al començament (...), i gràcies a això, també, van poder començar les escoles; i aquí hi ha els papers dient *hem pagat durant aquests mesos a aquestes persones, ens deuen*...

(...) Els mestres

Va ser un problema greu. Greu perquè si es volia fer una nova escola, evidentment qui l'havia de fer havien de ser els mestres. El C.E.N.U., el Consell, les seves assessories tècniques podien fer edificis, etc...; però la realitat de cada dia era el tema dels mestres. Hi havia pocs professionals per tantes escoles com s'havia de crear. Aquests professionals venien de unes Escoles Normals, moltes d'elles molt deficitàries, amb una formació molt tradicional, i que d'alguna manera no lligaven amb el que el C.E.N.U. (...) teòricament volia. Una cosa és el que es volia en teoria, i l'altra cosa és que la exigència quotidiana —és un tema que hem de tenir present tota l'estona— demanava.

Els problemes dels mestres varen ser molts: aquesta manca de formació és un, però evidentment la progressiva mobilització de la gent va ser una altra: es podien fer uns nomenaments, i constantment —es poden veure al Diari Oficial— els canvis, perquè la gent se n'anava al front, i també perquè hi havia molta gent que no anava al front, però sí que se n'anava a viure a un altre lloc (...). El dia primer d'octubre s'havia de tenir nomenats uns 2.000 mestres, i havien de ser —aquest era un dels acords entre les dues Sindicals— paritaris; per tant, el mateix nombre de mestres de la C.N.T. que de la U.G.T. La U.G.T. tenia una tradició sindical dins dels mestres important, i tenia relativament molts afiliats (...). Els problemes sempre es van presentar pel nombre de mestres de la C.N.T. —pel que

(1) Actualment, la residència de les Monges del Cor de Maria.

(2) Residència de les monges, al carrer del Nord.

(3) Desaparegut: darrere l'Hostalet del Call.

(4) Tanca: davant de la Mercè.

(5) La Salle.

(6) No l'actual, sinó on ara hi ha l'Institut Jaume Vicens.